

JAKAB Nóra* – SZILÁGYI János Ede**
Új irányvonalak a mezőgazdasági vállalkozásban dolgozó együttélők és
gyermekük jogi helyzetében, különös tekintettel a magyar szabályozásra***

Bevezetés

Jelen tanulmány alapját a CEDR 2013-as luzerni konferenciájának I. munkabizottságára készült magyar jelentés képezi.¹ Mind a jelentés, mind a tanulmány a magyar agrárjog egy kevésbé kutatott területével foglalkozik, nevezetesen a mezőgazdasági vállalkozásban dolgozó együttélők és gyermekek jogi helyzetével. E tanulmány azonban nem a jelentés másodközlését tartalmazza. Azon túl, hogy a tanulmányban a jelentés aktualizálásra és kibővítésre került, a tanulmány tartalmazza az I. munkabizottság konklúzióit² és a konklúziók magyar nézőpontból történő értékelését is.

1. Az I. munkabizottság munkája

Az I. munkabizottság a mezőgazdasági termelést folytató együttélők illetve azok gyermekei mezőgazdasági vállalkozásban betöltött jogi helyzetét elemezte az angolszász és kontinentális jogrendszerekben. A nemzeti jelentésekben az együttélők jogi helyzetének alapját inkább a férfi és nő közötti viszonyon alapuló közösség jelentette, jóllehet a téma magában foglalja az azonos nemű kapcsolatok vizsgálatát is. Az I. munkabizottság konklúzióiban erre homályosan utalt, hangsúlyozva hogy a meglévő terminológia (*farmer, farmwoman*) revíziója javasolt, konkrét javaslattal azonban nem tudott előállni. Mivel az együttélők jogi helyzetének vizsgálata túlnyomórészt a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetéssel szembeni jogi szabályozás bemutatását jelentette, jelen cikkben is a mezőgazdasági vállalkozásokban dolgozó nők és gyermekek jogi helyzetét vizsgáljuk.

Az I. munkabizottság témája nagyon aktuális, mind az európai, mind a nemzetközi jogban terjed a '*gender mainstreaming*'. A *gender mainstreaming* az Európai Bizottság (1996) értelmezésének megfelelően „*nem szűkítható le azokra az erőfeszítésekre,*

* PhD egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár- és Munkajogi Tanszék, e-mail: civnora@uni-miskolc.hu

** PhD egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Agrár- és Munkajogi Tanszék, e-mail: civdrede@uni-miskolc.hu

*** A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

¹ Jakab Nóra – Szilágyi János Ede: *Legal status of cohabitants and their children in the agricultural enterprise*, European Congress on Rural Law – 11–14 September 2013 Lucerne (Switzerland), Commission I, in: http://www.cedr.org/congresses/luzern/pdf/Commission_I_Hongrie.pdf (2013.12.01.).

² Lásd *Az I. munkabizottság konklúziói* (elnök: Philippe Haymoz; általános jelentéstevő: Michael Burkard), European Congress on Rural Law – 11–14 September 2013 Lucerne (Switzerland), Commission I, in: <http://www.cedr.org/congresses/luzern/luzerncom1.php> (2013.12.01.).

amelyek az esélyegyenlőség elősegítését szolgálják, a nőket támogató specifikus intézkedések bevezetésével, hanem mindegyik szakpolitikát mozgósítják, a nemek egyenlőségének az elérése érdekében.”³ A *gender mainstreaming* tehát általánosságban juttatja érvényre a nemek esélyegyenlőségének kérdését a szakpolitikákban, a mezőgazdaságban dolgozó nőkre vonatkozóan nagyon sokáig nem is jelent meg külön politikai nyilatkozat.

2010-ben azonban az Európai Parlament egy állásfoglalásra irányuló indítványt nyújtott be a nők mezőgazdaságban és a vidéki területeken betöltött szerepéről, mivel az Európai Unióban, a mezőgazdaságban rendszeresen munkát végző 26,7 millió fő 42%-a nő, és ötből legalább egy üzemet (kb. 29%) nő irányít, és a nők a mezőgazdasági ágazat és a vidéki térség kulcsfontosságú szereplői. Jelenlétük egyre inkább előtérbe kerül. Ezért fontos a nők által a mezőgazdasági üzemekben és a vidéki területeken betöltött szerep hangsúlyozása, különös tekintettel sokrétű szerepükre; 2010/2054(INI). A Parlament felismerte továbbá, hogy a vidéki térségeket különösen érinti az előregedő népesség, az alacsony népsűrűség és egyes területeken az elnéptelenedés problémája. A demográfiai változás, az elvándorlás és számos vidéki térség népességén belül a nők arányának általános csökkenése miatt a jelenlegi infrastruktúra mellett a jövőben már vagy nem lesz biztosítható helyi szinten az áruellátás és a mindennapi szolgáltatások, az egészségügyi alapellátás és gondozás, az óvodai nevelés, az iskolai, szakmai és felsőfokú képzés és továbbképzés, valamint a megfelelő kulturális és szabadidős lehetőségek, vagy az ellátás biztosítása gazdasági nyomás hatására össze fog omlani. A nők döntéshozatalban való részvétele nem tükrözi megfelelően a helyi és a közösségi fejlődés terén betöltött jelentős szerepüket.⁴

Mindezekre tekintettel az I. munkabizottságban két napon keresztül 16 nemzeti jelentés került bemutatásra (Argentína, Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Németország, Magyarország, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, Spanyolország, Svájc, Nagy-Britannia, Egyesült Államok). A kontinentális és az angolszász jogrendszer számos ponton jelentős különbségeket mutatott. Így az angolszász jogrendszer a termőföld és az ahhoz kapcsolódó vagyontárgyak tekintetében nem tesz különbséget az ingatlanok és ingóságok között. Ezzel ellentétben a kontinentális jogrendszer védi a termőföldet és jogi eszközökkel lép fel a széttagozódás és a nem mezőgazdasági célú hasznosítás ellen. Így a termőföld törvények meghatározott árakat szabnak a termőföld és a mezőgazdasági vagyontárgyak átruházásakor. Ez a hozamérték azonban a piaci árhoz képest alacsonyabb árszabást jelent, amely lehetővé teszi, hogy a termőföld kedvezményezettje egyetlen személy, tradicionálisan a legidősebb (vagy legfiatalabb) fiú legyen.

Összességében megállapítható, hogy a kontinentális jogrendszerek működő mechanizmusai a gazdálkodó nőket közvetlenül vagy közvetetten hajlamosak hátrányosan megkülönböztetni halál, válás vagy élettársi közösség megszakitása esetén. A nemzeti riportok ismertetése során az együttélők jogi helyzetét tekintve túlnyomó

³ Frey Mária: Nők és férfiak a munkaerőpiacon – a Lisszaboni Növekedési és Foglalkoztatási Stratégia céljainak a tükrében, in: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009*, Budapest, TÁRKI – Szociális és Munkaügyi Minisztérium, 2009, 2.

⁴ A jelentést lásd bővebben in: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0016+0+DOC+XML+V0//HU> (2013.12.17.).

részben a *gender* szempontok jelentek meg agrárjogi, társadalombiztosítási és polgári jogi szempontból, és kimutatható volt, hogy a mezőgazdasági üzem egységének megőrzésére irányuló agrárjogi és nem agrárjogi szabályozások nem veszik figyelembe nők megváltozott szerepét és az esélyegyenlőségi szempontokat.

Tekintettel a fentiekre, az I. munkabizottság megfogalmazott néhány javaslatot⁵ a gazdálkodó nőkkel és gyermekikkel szemben megvalósuló hátrányos megkülönböztetés kiküszöbölése érdekében:

1. Az I. munkabizottság egyetért abban, hogy a mezőgazdasági termelő (angolul *farmer* és *farmwoman*) nem felel meg a modern életviszonyoknak. Ugyanakkor az I. munkabizottság nem tudott javaslatot tenni új és egységesen használatos terminológiára, így az Európa Tanácsot kérte meg olyan terminológia bevezetésére, amely alkalmas az európai termőföldtörvények modernizálására.

2. A piaci érték mint alapelv bevezetése. A mezőgazdasági vállalkozásban együttélőkkel és gyermekekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés fő forrása a termőföld és a hozzá kapcsolódó vagyontárgyak hozamérték szerinti árszabályozása, miközben a nem mezőgazdasági földterületek átruházása piaci értéken történik. Ezért az I. munkabizottság javasolja a hozamérték alkalmazásának leszűkítését kizárólag a termőföldhöz kapcsolódó alapvető szerződésekhez. A perifériális szerződéseket, mint például a mezőgazdasági turizmus szerződéseit és a reklámszerződéseket, a felek piaci értéken kössék meg. A spekuláció elkerülése érdekében ugyanakkor szükség van támogató intézkedésekre, hiszen várható, hogy a szabályozás következtében a termőföld árak növekedésnek indulnak.

3. Új nyugdíj-szabályozás. Az I. munkabizottság a finn mezőgazdasági termelők nyugdíjáról szóló törvény (Maatalousyrittäjän eläkelaki, MYEL 1280/2006) alapján az Európa Tanácsnak és tagállamainak azt javasolja, hogy vizsgálják felül jelenlegi nyugdíjrendszerüket és támogassák olyan nyugdíjrendszer kiépítését, amelyben az együttélők saját jogon jogosultak nyugellátásra.

4. Hátrányos adójogi szabályok megszüntetése. Az I. munkabizottság úgy látja, hogy a mezőgazdasági vállalkozásban együttélőket az ingatlan átruházáshoz kapcsolódó adójogi szabályok különösen hátrányosan érintik. Ezek a nem kívánt és átruházáshoz kapcsolódó mellékhatások talán a hagyományos társadalombiztosítási rendszerből adódnak, amelyek nem veszik figyelembe az együttélők és gyermekeik szükségleteit.

5. Új adó- és biztosítási rendszerek. Az Európa Tanács tagállamaiban meglévő jó gyakorlatok összehasonlító elemzése eredményeképpen az I. munkabizottság progresszív adó- és biztosítási rendszerek kiépítését javasolja, amelyek figyelembe veszik a mezőgazdasági vállalkozásban együttélők és gyermekeik helyzetét. Ezek az új rendszerek a már meglévő EU programokkal, mint például a Leader+ programmal együtt nagyon hatékonyan segíthetnék az együttélők, különösen a nők önmegvalósítását.

6. Döntéshozatalban való részvétel. Az I. munkabizottság kritikus elemként értékelte az együttélők döntéshozatali jogát a farm jövőjét érintő kérdésekben, vagy legalább a lehetőséget a döntéshozatalban való részvételre. A döntéshozatali folyamat a mezőgazdaságban társadalmi és kulturális értelemben meghatározott, így az I. munkabizottság hangsúlyozza a mezőgazdasági vállalkozás szereplőinek egyenlő esélyű részvételét a döntések kialakításában.

⁵ Az I. munkabizottság konklúziói.

2. Agrárjogon kívüli területek szerinti elemzés

2.1. Alkotmányjogi vonatkozások

A magyar családjogi törvény⁶ nem tartalmaz külön rendelkezéseket a mezőgazdasági vállalkozásban dolgozó nők, és azok gyermekei jogi helyzetére vonatkozóan. A magyar szabályozás a családot és a házasság intézményét helyezi a középpontba, az általános védelem pedig a 2012. január 1-től hatályos Alaptörvény⁷ Nemzeti Hitvallásán, Alapvetésének L) cikkén és a XV. cikkén, valamint a család védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvény rendelkezésein alapul.

A Nemzeti Hitvallás leszögezi, hogy „*Valljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet.*”

A L) cikk szerint „*Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Magyarország támogatja a gyermekvállalást. A családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.*”

A XV. cikk szerint „*Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.*”⁸

Az Alapvetés P) cikke alapján „*a termőföld és az erdők tulajdonjogának megszerzése, valamint hasznosítás ... szükséges korlátait és feltételeit, valamint az integrált mezőgazdasági termelés-szervezésre és a családi gazdaságokra, továbbá más mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályokat sarkalatos törvény határozza meg.*”

A családok védelméről szóló 2011. évi CCXI. törvényt az Alkotmánybíróság felülvizsgálta és bizonyos rendelkezéseit, így a család-fogalmat megsemmisítette a 43/2012. (XII.20.) AB határozatban.⁹ A család fogalmat ez alapján tágabban kell értelmezni, mint egy férfi és egy nő kapcsolatát.

2.2. Magánjogi vonatkozások

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény szintén nem tartalmaz külön szabályokat, így az öröklés tekintetében sem, a házastárs és a bejegyzett élettárs vonatkozásában. Az új Polgári Törvénykönyv ugyanakkor külön részben foglalkozik az élettársi kapcsolat jogi hatásaival. A Harmadik Rész VII. Címében a 4:86. § úgy rendelkezik, hogy az életközösség megszűnésekor a volt élettársától tartást követelhet az, aki magát önhibáján kívül nem képes eltartani, feltéve, hogy az életközösség legalább

⁶ A magyar családjog fejlődéséről lásd az alábbi kitűnő írást: Barzó Tímea: A magyar családi jog szabályozásának fejlődéstörténete, in: Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): *A civilizáltika fejlődéstörténete*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2006, 11-46; és Barzó: A családjog és a polgári jogi kodifikáció, *Magyar Jog*, 2000/5, 288-292; Wopera Zsuzsa: A házassági perek, in: Wopera (szerk.): *Polgári eljárásjog II.* Budapest, HVG-ORAC, 2013, 91-105; Wopera: *Az európai családjog kézikönyve*, Budapest, HVG-ORAC, 2012.

⁷ Raisz Anikó: Women in Agriculture – Country Report Hungary, megjelenés alatt.

⁸ Az új magyar Alaptörvény elfogadásáról és a főbb rendelkezésekről lásd Raisz: A Constitution's Environment, Environment in the Constitution: Process and Background of the New Hungarian Constitution, *Est Europa – La Revue*, 2012/ Special Edition 1, 37-70.

⁹ Raisz: Women in Agriculture – Country Report Hungary, megjelenés alatt.

egy évig fennállt és az élettársak kapcsolatából gyermek született. A Harmadik Rész VIII. Cím 4:92. § szerint a közösen használt lakásnak az életközösség megszűnését követő további használatát előzetesen rendező szerződés vagy az életközösség megszűnése után kötött egyéb megállapodás hiányában az életközösség megszűnése esetén bármelyik élettárs kérheti a bíróságtól az élettársak által közösen használt lakás további használatának rendezését.

A mezőgazdasági speciális örökléssel összefüggésben a hatályos Polgári Törvénykönyvben egy ide vonatkozó szabály található. Az örökség visszautasítására vonatkozó előírás alapján az örökös külön is visszautasíthatja az örökség egy részét (nevezetesen a mezőgazdasági termelés célját szolgáló föld, a hozzá tartozó berendezés, felszerelési tárgyak, állatállomány és munkaeszközök öröklését, ha nem foglalkozik hivatásszerűen mezőgazdasági termeléssel). Az új magyar Polgári Törvénykönyv lényegében szóról-szóra áttemeli ezt a szabályt.¹⁰ Egyébiránt fontos kiemelni, hogy egy mezőgazdasági üzemtörvény (részleteiben lásd alább) elfogadása tervben van, melynek kapcsán jelen tanulmány írói helyeselnék a mezőgazdasági üzemekre vonatkozó speciális öröklési szabályok bevezetését.¹¹

2.3. Társadalombiztosítási és társasági jogi kérdések

Az Alaptörvény XIX. cikkében meghatározottak szerint „Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson. A magyar állam az időskori megélhetés biztosítását a társadalmi szolidaritáson alapuló egységes állami nyugdíjrendszer fenntartásával és önkéntesen létrehozott társadalmi intézmények működésének lehetővé tételével segíti elő. Törvény az állami nyugdíjra való jogosultság feltételeit a nők fokozott védelmének követelményére tekintettel is megállapíthatja.”

A társadalombiztosítás rendszerében¹² a nők védelme nyomon követhető az egészség- és nyugdíjbiztosításban egyaránt.¹³ Sőt a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXI. törvény pozitív diszkriminációban részesíti a nőket az öregségi teljes nyugdíjra jogosultság szempontjából. Hiszen öregségi teljes nyugdíjra életkorától függetlenül jogosult az a nő is, aki legalább negyven év jogosultsági idővel rendelkezik, és azon a napon, amelytől kezdődően az öregségi teljes nyugdíjat megállapítják, biztosítással járó jogviszonyban nem áll. Ez a rendelkezés a családi élet és a karrier

¹⁰ 2013. évi V. örvény 7:89. § (2) bek.

¹¹ Speciális öröklési szabályok találhatók más európai országokban; lásd Prugberger Tamás: A fejlett polgári államok földtulajdoni és mezőgazdasági üzemstruktúrája a XX. század agrárreformjai tükrében – az agrárjog megjelenése, in: Prugberger (szerk.): *Agrárjog I.* Miskolc, Bíbor Kiadó, 1999, 81-116.

¹² A magyar társadalombiztosítási rendszerről lásd Gecse Istvánné – Jakab Nóra – Prugberger Tamás – Tóth Hilda – Varga Zoltán: *Szociális jog II., Társadalombiztosítási jog*, Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2013; Tóth Hilda: *A táppénzről*, PhD Értekezés, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2010.

¹³ A társadalombiztosítás mellett a magyar munkajog is tartalmaz agrárjogot érintő rendelkezéseket. Mélypataki Gábor: Neue Formen der Beschäftigung im Agrarrecht – Die vereinfachte Beschäftigung, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2010/9, 33, 35, 37-39.

összehangolása érdekében került bevezetésre. A 40 év jogosultsági időből 32 évet keresőtevékenységgel kell folytatni.¹⁴

A családtámogatás rendszerén belül meg kell említenünk a családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXIX. törvény ellátásait: családi pótlék, gyermeknevelési támogatás, gyermekgondozási segély, anyasági támogatás. Az egészségbiztosításon belül a terhességi gyermekágyi segély és a gyermekgondozási díj szolgál az anyai hivatás gyakorlásának ellentételezésére.

Mint látható, a társadalombiztosítás rendszerén belül az ellátások szempontjából nincs külön szabályozás mezőgazdasági tevékenységet folytató nőkre. Ugyanakkor a mezőgazdasági őstermelő a társadalombiztosítási járulékokról szóló 1997. évi LXXX. törvény rendelkezéseinek megfelelően különös járulékfizetési szabályok alapján járul hozzá az ellátások fedezetéhez. Így ő a minimálbérnek vagy a tárgyévet megelőző évi bevételének 20 százaléka után megfelelő összeg után fizeti meg a természetbeni és pénzbeli egészségbiztosítási járulékot, valamint a nyugdíjjárulékot.

A társasági jogban, különös tekintettel a gazdasági társaságok átruházására, nem találunk a mezőgazdasági vállalkozásokra vonatkozóan speciális rendelkezéseket. A családi kapcsolatok a vezető tisztségviselőre vonatkozó összeférhetlenségi szabályok, az üzletrészből való részesedés és annak felosztása esetén bírnak jelentőséggel (a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény 25. és 129-130. §-ai).

2.4. Adójogi kérdések

2010-ben született jogalkotói döntést következtében, a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény (SZJA tv) alapján a családok érvényesíthetnek egy ún. 'családi kedvezményt'.¹⁵ A családi kedvezményt érvényesítő

¹⁴ A nyugdíjbiztosítás reformja keretében 2007 óta folyamatos módosításokat vezettek be. A fenntarthatóság érdekében Magyarországon tett lépések az alábbiakban foglalhatóak össze. Nyugdíjkorhatár emelése. A nyugdíjrendszer hosszabb távú fenntarthatóságának egyik legfontosabb eszköze, hogy legalább a várható élettartam emelkedésével arányosan emelkedjen a nyugdíjkorhatár is. Az európai országok döntő többségében ma magasabb a nyugdíjkorhatár, mint hazánkban. A korhatár Magyarországon a 2014. évtől – az 1952-ben született korosztálytól – születési évenként 183 nappal emelkedik, majd a 2022. évben éri el – az 1957-ben született korosztállyal – a 65. életévet. Biztosítási jogviszony megszüntetése a nyugdíjba vonuláskor. A nyugdíjba vonulás valódi korcentrumát emelik azok a 2006-ban már megkezdett intézkedések, amelyek arra ösztönzik a munkaképes korú embereket, hogy szabad elhatározásból, de józan számítás alapján később vonuljanak nyugdíjba. A nyugdíjkorhatár betöltésekor a nyugdíjazás előfeltétele az adott biztosítási jogviszony megszüntetése. Ez sokakat megfontolásra késztet döntésükben, mert nem biztos, hogy a nyugdíjba vonulás után újra az addigi anyagi feltételekkel kapnak munkát. A kerkedvezményes nyugdíjrendszerekhez való hozzáférés és a munkaerőpiacról való más korai kilépési lehetőségek korlátozása. Ez alatt két nagy átalakítást kell megemlítenünk: a rokkantnyugdíj rendszer reformját 2007-ben és 2012-ben és a korhatár előtti ellátások bevezetését, valamint a korhatár előtti öregségi nyugdíjak megszüntetését 2012-ben. Lásd bővebben: Gecse Istvánné – Jakab Nóra – Prugberger Tamás – Tóth Hilda – Varga Zoltán: *Szociális jog II. Társadalombiztosítási Jog*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2013.

¹⁵ SZJA tv 29/A-29/B. §. Az agráradózásról lásd továbbá Nagy Zoltán: *Az agrárszektor adójogi szabályozása*, in: Csák Csilla (szerk.): *Agrárjog*, II. kötet, Miskolc, Novotni Kiadó, 2005, 188-205; Nagy Zoltán: *Az agrárszektor adójogi szabályozása*, in: Csák (szerk.): *Agrárjog*, Miskolc, Novotni

magánszemély a családi kedvezmény összegével csökkentheti az összevont adóalapját. E csökkentést követően a családi kedvezményt igénybe vevő magánszemély (vagy ha ketten is tudtak élni e lehetőséggel, akkor magánszemélyek) az SZJA-t a maradék összeg után kell, hogy megfizessék. A családi kedvezmény – az eltartottak lélekszámától függően – kedvezményezett eltartottanként és jogosultsági hónaponként egy és kettő eltartott esetén 62 500 forint, három és minden további eltartott esetén 206 250 forint. 2013. január-októberben a teljes munkaidőben alkalmazásban állók átlagos bruttó keresete 227 800 forint volt Magyarországon a Központi Statisztikai Hivatal gyorstájékoztatója alapján.¹⁶ Az SZJA tv alapján, amennyiben egy család két gyermekkel rendelkezik (vagyis a két szülő által érvényesíthető családi kedvezmény mértéke 618.750 Ft), és például az anya és az apa összevont adóalapja összesen 818.750 Ft, akkor a családi kedvezmény összegének levonását követően a családnak 200.000 Ft összeg után kell csak adózniuk (a SZJA mértéke 16%). Ez azt jelenti, hogy havonta 32.000 Ft adót kell fizetniük, szemben azzal a további összeggel (99.000 Ft), amit ki kellene még fizetniük akkor, ha nem létezne Magyarországon családi kedvezmény (vagyis összesen ezen esetben 131.000 Ft lenne az SZJA). 2013 végén döntött az Országgyűlés arról, hogy a családi kedvezmény 2014-ben az egyéni járulékok, vagyis a 7 százalékos egészségbiztosítási és a 10 százalékos nyugdíjjárulék terhére is igénybe vehető lesz. Ezzel a módosítással az alacsonyabb keresetűek is lehetőséget kaptak a családi kedvezmény nagyobb fokú igénybevételére.

2.5. Jogfejlődés az európai jogban, a nemzetközi jogban és a nemzeti jogban

A továbbiakban a nők helyzetét érintő jogi szabályozásban mutatjuk ki azokat a pontokat, amelyeket az elmúlt évek jogszabály módosításai kapcsán fontosnak tartunk európai, nemzetközi és magyar szinten.

2.5.1. Európai jog

Az Európai jogban több vonalon mutatható ki a nemek közötti esélyegyenlőség szabályozása. A célok egyrészt irányelvi szabályozással, másrészt koordinációs mechanizmussal¹⁷ érvényesülnek. Az Európai jog a férfiak és nők közötti egyenlő

Kiadó, 2006, 309-326; Nagy Zoltán: Az agrárszektor különleges adójogi szabályozásának alapkérdései, in: Csák (szerk.): *Agrárjog*, Miskolc, Novotni Kiadó, 2008, 306-322; Nagy Zoltán: Az agrárium adójogi szabályozása, in: Csák (szerk.): *Agrárjog*, Miskolc, Novotni Kiadó, 2010, 315-335; Nagy Zoltán: A mezőgazdasági tevékenységet végzők adójogi szabályozása egyes jövedelemadóknál, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Miskolc University Press, Miskolc, Tomus XXIII/2 (ann. 2005), 333-349; Raisz Anikó – Szilágyi János Ede: Development of agricultural law and related fields (environmental law, water law, social law, tax law) in the EU, in countries and in the WTO, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2012/12, 123-124; Olajos István – Raisz Anikó: The Hungarian National Report on Scientific and Practical Development of Rural Law in the EU, in States and Regions and in the WTO, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2010/8, 45-46; etc.

¹⁶ In: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/let/let21310.pdf> (2013.12.19.).

¹⁷ A nyitott koordinációs mechanizmusról lásd bővebben: Juhász Gábor: A szociális védelem megújítása az Európai Unió szociálpolitikai programjában, *Esély*, 2004/2, 62-83.

bánásmódot, valamint a gyermekes munkavállalók védelmét helyezi a középpontba. Mindez az Európai Unió foglalkoztatás- és szociálpolitikájának fontos része, amelyet az Unió irányelvekkel szabályoz, s a tagállami politikát akciótervekkel igyekeznek közelíteni egymáshoz.¹⁸

Az Európai Közösség létrehozásáról szóló Amszterdami szerződés (EKSZ, 1997) 126. cikke a foglalkoztatást közös érdekű ügynek nyilvánította, és arról rendelkezett, hogy a tagállamok uniós szinten összehangolt foglalkoztatási stratégiát alakítsanak ki. A foglalkoztatási stratégia egyes tagállamokban való érvényre juttatásának eszköze azonban nem az irányelvekkel történő szabályozás, hanem a nyitott koordinációs mechanizmus. 1998-ban az Európai Foglalkoztatási Stratégia négy pilléren alapult: az első pillér a foglalkoztathatóság, a második a vállalkozókészség fejlesztésére vonatkozott, a harmadik a munkáltatók és munkavállalók alkalmazkodóképességének a fejlesztésére, a negyedik pillér pedig a nők és férfiak esélyegyenlőségét elősegítő politikák megerősítésére irányult. 2000 márciusában került sor az Európai Tanács lisszaboni csúcsertekezletére. Ezen megerősítették az Európai Foglalkoztatási Stratégia *gender* dimenzióját, kimondva, hogy „A tagállamok tegyenek nagyobb erőfeszítéseket annak érdekében, hogy a nemek szerinti közelítésmód beépüljön és láthatóvá váljon valamennyi pillérben.” A gyenge gazdasági növekedés és az elégtelen munkahelyteremtés miatt a 2005. tavaszi Európai Tanács úgy döntött, hogy az Európai Foglalkoztatási Stratégiát összevonja az átfogó gazdaságpolitikai iránymutatásokkal. A *gender mainstreaming* és a nemek egyenlőségének a támogatása azonban általános alapelveként benn maradt az iránymutatások preambulumban.¹⁹

2.5.2. Nemzetközi jog

A nemzetközi jogban a legfontosabb a Nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés kiküszöböléséről szóló Egyezménynek (az ENSZ CEDAW

¹⁸ 2000/78/EK irányelv a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról, 2004/113/EK irányelv a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód elvének az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférésről valamint azok értékesítése, illetve nyújtása tekintetében történő végrehajtásáról, 2006/54 EK irányelv a férfiak és nők közötti esélyegyenlőség és egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatás és munkavégzés területén történő megvalósításáról. Lásd még: Strategy for equality between women and men 2010-2015, Roadmap for equality between women and men (2006-2010), Fifth Community Action Programme on Equal Opportunities (2001-2006).

¹⁹ Az Európai Közösség létrehozásáról szóló Szerződés 182. cikke „Az Európai Tanács a Bizottság javaslata alapján évente európai foglalkoztatási iránymutatásokat dolgoz ki, amelyek bevezetésére a tagállamoknak nemzeti foglalkoztatási akciótervet kell készíteni. Ezeket a Bizottság közös foglalkoztatási jelentésben értékeli, és a következő évre szóló iránymutatásokkal együtt a Tanács elé terjeszti. 2000 óta a Tanács a Bizottság javaslata alapján egyedi ajánlásokat is megfogalmaz a tagállamoknak, amelyekben összefoglalja a meghozandó intézkedésekre vonatkozó elvárásait.” Frey Mária: *Nemzeti Akcióprogram a növekedésért és foglalkoztatásért. Magyarország Lisszaboni Akcióprogramja foglalkoztatási fejezetének és előrehaladási jelentéseinek értékelése a nők és férfiak egyenlősége érvényre juttatásának szempontjából*. Budapest, 2008, 2-5; Jakab Nóra – Prugberger Tamás: *A foglalkoztatás elősegítés és igazgatás joga*, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2013; Frey 2009, 27-30.

Egyezménye) való megfelelés.²⁰ Az Egyezmény értelmezésére hivatott Bizottság 2007-ben ajánlásokat fogalmazott meg Magyarországgal szemben, amelyben már említette a vidéki nők problémáját és lépések megtételét sürgette. A 27. pontban²¹ az ajánlás kifejezetten a foglalkoztatást helyezi középpontba, és a vidéken dolgozó nők foglalkoztatási helyzetének javítását, esélyegyenlőségét és az egyenlő munkáért egyenlő bér elvének érvényre juttatását emeli ki. A Bizottság külön hangsúlyozza, hogy kevés információ áll rendelkezésre a vidéki nők helyzetére vonatkozóan és kérte, hogy a következő országjelentésben Magyarország szolgáltatson olyan adatokat, amelyek alapján vizsgálható a vidéki nők tényleges helyzete. (32. és 33. pontok).²² Ez a fent említett Új Magyarország Vidékfejlesztési Program azon céljaival egyezik meg, miszerint az esélyegyenlőségi szempontokat meg kell jelenteni a vidékfejlesztési politikában és tervekben.²³

2.5.3. Nemzeti jog

A továbbiakban a nemek közötti esélyegyenlőséget célul kitűző európai uniós és nemzetközi jogi elvárásoknak megfelelően mutatjuk be a magyar jogszabályi környezetet.

A 2012. január 1-től hatályos Alaptörvény a fent idézett részekben külön védelemben részesíti a családot, így a nőket és gyermekeket is.

A nemzeti jogban a nők munkavállalása áll a középpontban. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2007-2013) (ez az európai uniós vidékfejlesztési támogatások alapja) vallja, hogy nagyobb figyelmet kell fordítani a nőkre, különösen a mezőgazdaságban dolgozóakra.²⁴ Ez nemcsak társadalmi, hanem

²⁰ Concluding comments of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Hungary, 10 August 2007, CEDAW/C/HUN/CO/6.

²¹ 27. *The Committee recommends that efforts be strengthened to eliminate occupational segregation, both horizontal and vertical, and to adopt measures to narrow and close the wage gap between women and men by applying job evaluation schemes in the public sector connected with wage increases in sectors dominated by women. It also recommends that efforts be strengthened to ensure women's access to vocational training in all sectors. The Committee urges the State party to ensure the effective implementation of legislative provisions, including those in the Labour Code, on equal pay for work of equal value and on equal opportunities in employment. The Committee requests the State party to provide in its next report detailed information, including statistical data indicating trends over time, about the situation of women in the fields of employment and work in urban and rural areas and in the public, private, formal and informal sectors and about the impact of measures taken to realize equal opportunities for women. The Committee reiterates its recommendation that measures allowing for the reconciliation of family and professional responsibilities be strengthened and that the sharing of domestic and family tasks between women and men be promoted.*

²² 32. *The Committee remains concerned about the limited information on the situation of rural women, including their access to adequate health-care services, education, credit, social security and other facilities, and their participation in decision-making.* 33. *The Committee requests the State party to provide, in its next report, a comprehensive picture of the de facto situation of rural women in all areas covered by the Convention. It calls on the State party to ensure that a gender perspective is integrated in all rural development policies and plans.*

²³ Raisz: Women in Agriculture – Country Report Hungary, megjelenés alatt. Az adatok hiányosságára Frey Mária is felhívta a figyelmet 2008-ban. Frey 2008, 43.

²⁴ Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (a továbbiakban: ÚMVP) (2007-2013). <http://www.umvp.eu/program> (2013.01.04.). Lásd még: Frey 2009, 27-51.

gazdasági szempontból is fontos, mivel az idősebbek, többnyire a nők egyre kevésbé tudják felvenni a versenyt az Európai Unió követelményeivel, többnyire a termelés visszaesés és a széttöredezett birtokszerkezet miatt.²⁵

A mezőgazdaságban termelő nők a társadalombiztosítási járulékokról szóló 1997. évi LXXX. törvény 5. §-a értelmében biztosítottak, és így társadalombiztosítási ellátásokra jogosultak, mezőgazdasági őstermelőként azonban a járulékfizetésükre különös szabályok vonatkoznak. A öregségi teljes nyugdíjra valós jogosultság szempontjából pedig a nőkre vonatkozó általános szabályok szerint a mezőgazdaságban dolgozó nőkre is igaz az, hogy a férfiakhoz képest kedvezőbb feltételekkel korhatár előtt vonulhatnak nyugdíjba. Mindezt elvi alapon rögzíti az Alaptörvény szociális biztonsághoz való jogról szóló XIX. cikkének (4) bekezdése is. A magyar szabályozásban a nők esélyegyenlősége és foglalkoztatása, a családi élet és munkavállalás összehangolása tágabb értelemben vett foglalkoztatási kérdés, amelyet az Alaptörvény és a Munka Törvénykönyve rendelkezésein felül a 2004. évi CXXIII. törvény szabályoz.

Az Alaptörvény XV. cikke szerint *„Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szén, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. A nők és a férfiak egyenjogúak.”*

A 2004. évi CXXIII. törvény 5. és 8/B. §-a szerint a gyermekgondozási segély, gyermekgondozási díj megszűnését követően visszatérő édesanyák foglalkoztatásához szociális hozzájárulási adókedvezmény kapcsolódik. A törvény a visszatérő édesanyák rész munkaidőben való foglalkoztatásának támogatásával maximálisan igyekszik eleget tenni az európai uniós elvárásoknak.

A 2012. július 1-től hatályos Munka Törvénykönyve több pontos figyelembe veszi a várandósa kismama és a gyermeket nevelő női (és férfi) munkavállaló igényeit. Várandósság esetén ugyanakkor fontos, hogy a kismama eleget tegyen tájékoztatási kötelezettségének. hiszen csak a tájékoztatástól illeti meg felmondási védelem (Mt. 65. § (3)). A Munka Törvénykönyve 60. § (1) szerint *„A munkavállaló számára egészségi állapotának megfelelő munkakört kell felajánlani, ha várandóssága megállapításától gyermeke egyéves koráig - munkaköri alkalmasságára vonatkozó orvosi vélemény alapján - a munkakörében nem foglalkoztatható. A munkavégzés alól fel kell menteni, ha az egészségi állapotának megfelelő foglalkoztatása nem lehetséges.”* Továbbá a munkáltató a munkakörök megjelölésével tájékoztatja a munkavállalókat a teljes vagy részmunkaidős, a távmunkavégzésre irányuló, valamint a határozatlan idejű munkaviszony keretében történő foglalkoztatás lehetőségéről. A munkavállaló munkaszerződés módosítására irányuló ajánlatára a munkáltató tizenöt napon belül írásban nyilatkozik. A munkáltató a munkavállaló ajánlatára a gyermek hároméves koráig köteles a munkaszerződést a napi munkaidő felének megfelelő tartamú részmunkaidőre módosítani. (Mt. 61. § (1)) Az Mt. 53. §-a szerint a munkavállaló hozzájárulása nélkül nem kötelezhető más helységben végzendő munkára a várandóssága megállapításától gyermeke hároméves koráig, gyermeke tizenhat éves koráig, ha gyermekét egyedül neveli. Egyenlőtlen munkaidő-beosztás csak a munkavállaló hozzájárulása esetén alkalmazható, a heti pihenőnapok egyenlőtlenül nem oszthatók be, rendkívüli munkaidő vagy készenlét nem rendelhető el a

²⁵ ÚMVP 33. Lásd még Raisz Anikó nagyszerű írását: Raisz: Women in Agriculture – Country Report Hungary, megjelenés alatt.

munkavállaló várandóssága megállapításától a gyermek hároméves koráig, *illetve* a gyermeket egyedül nevelő munkavállaló esetén gyermeke hároméves koráig. (Mt. 113. §) Az Mt. 12. §-a alapján a munkaviszonnyal, így különösen a munka díjazásával kapcsolatban az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani. E követelmény megsértésének orvoslása nem járhat más munkavállaló jogának megsértésével vagy csorbításával. Az Európai Unió Bíróságának gyakorlatát figyelembe véve az Mt. rögzíti, hogy a munka egyenlő értékének megállapításánál különösen az elvégzett munka természetét, minőségét, mennyiségét, a munkakörülményeket, a szükséges szakképzettséget, fizikai vagy szellemi erőfeszítést, tapasztalatot, felelősséget, a munkaerő-piaci viszonyokat kell figyelembe venni.

A jogban a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés pillérei tehát az Alaptörvény, a Munka Törvénykönyve, az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény és a 2004. évi CXXIII. törvény. Mindezek mellett fontos a mezőgazdaságban termelő nők hátrányos helyzetének kiemelése és az azzal szembeni intézkedések beépítése a vidékfejlesztési politikába. A mezőgazdaságban dolgozó nők helyzetét az Alaptörvény, az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program, és a Nemzeti Családpolitikai Cselekvési Terv feltétlenül javítják. A nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés legfontosabb terepe a foglalkoztatás.

Ehhez azonban képzési programoknak kell kapcsolódnia. A Lisszaboni Szerződés Nemzeti Cselekvési Programjában nem jelenik meg az oktatás és képzés szerepe.²⁶ A foglalkoztatás elősegítéséről és az álláskeresőket támogatásáról szóló 1991. évi IV. törvény tartalmazza képzésre, mint aktív foglalkoztatáspolitikai eszközre vonatkozó szabályokat. Az önfoglalkoztatás jelenleg növekszik a nők körében. Főleg a hátrányos helyzetű nők képzése jellemző.²⁷ A nemi szempontok nem jelennek meg a politikai életben és nem tükröződnek a szervezetekben való részvételben sem.²⁸ A női civil szervezetek úttörőknek tekinthetők, és pénzügyi, együttműködési, szervezési nehézségekkel küzdenek.²⁹ 2004-ben a nők parlamenti részvétele 9,8%, a kormányban 12%. Ez alapján megállapítható, hogy Magyarország jelentősen elmarad a nők társadalmi és politikai részvételét illetően az európai uniós elvárásoktól.³⁰

Az alacsony magyar foglalkoztatási mutatók szorosan összefüggnek a részmunkaidő szűkös elterjedtségével, ami nem új jelenség. Részben ennek hiányára vezethető vissza, hogy a kisgyermekes nők közül sokkal kisebb arányban dolgoznak nálunk, mint az EU-27 átlagában. Ehhez a gyermekgondozói szolgáltatások is szűkösen állnak rendelkezésre. A kereső nők szektorok és foglalkozás szerinti összetétele

²⁶ Frey 2008, 27-35.

²⁷ Az EQUAL programokról és eredményeiről lásd Borbély Szilvia: *A nők és a férfiak esélyegyenlőségének elősegítése a felnőttképzésben*, Békéscsaba, 2008. Lásd még HEFOP 1.3. program in: Frey 2008, 41-45.

²⁸ Ilonszki Gabriella: *Nők a politikában – Az Európai Unió és Magyarország*, in: Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*, Budapest, TÁRKI, Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, 2005, in: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a965.pdf> (2013.05.22.), 57-69.

²⁹ Lévai Katalin – Kiss Róbert: *Nők a közéletben*, in: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/nok/szerepvalt/levai-kiss97.html> (2013.05.22.).

³⁰ Ilonszki 2005, 64. 66.

jelentősen eltér a férfiakétól. A 'női' foglalkozások között sok a nagy megterheléssel járó munka. Ennek ellenére az azonos állománycsoportba tartozó férfiszakmákban általában jobban fizetnek, mint az elnőiesedettekben. Emellett a nagyobb keresettel járó vezetői beosztásokban is felülreprezentáltak a férfiak. Márpedig a nők férfiakénál kisebb keresete visszatükröződik az ebből származtatott szociális jövedelmekben, így az alacsonyabb nyugdíjban is.³¹

Kérdés, hogy érvényesül-e gender mainstreaming Magyarországon. A hazai Lisszaboni akcióprogramban a nemek egyenlősége szempontjából relevanciával bíró prioritások száma kevés. Még olyan témáknál is, mint az oktatás és szakképzés fejlesztése, teljességgel hiányzik ez a megközelítés. Ahol nem kifejezetten nőspecifikus intézkedésről van szó, ott az indikátorok nem írnak elő nemenkénti bontásokat. Következésképpen pl. a romák, vagy a megváltozott munkaképességű emberek munkaerő-piaci reintegrációját elősegítő intézkedések nem vizsgálhatók nemek szerint. Más célcsoportok megközelítését is az egydimenziós gondolkodás jellemzi. Emiatt a fiatalok és az idősek nemenként differenciált problémakezelése ugyancsak teljességgel hiányzik. Esetenként az adatgyűjtés hiánya, fogyatékosága vagy késedelme teszi lehetetlenné egy-egy intézkedés munkaerő-piaci hatásvizsgálatát. Ha pedig vannak adatok, azok nem tartalmazznak nemek szerinti megoszlásokat.³²

3. Agrárjogi elemzés

Jelen tanulmányban az agrárjogi vonatkozású jogszabályoknak – figyelemmel a tanulmány háttérét jelentő európai jogösszehasonlító munkára – alapvetően két területe került elemzésre. Egyrészt az agrár- és vidékfejlesztési támogatások joganyaga, másrészt pedig a földjogi rendelkezések köre.

3.1. Támogatási jog

Jelen tanulmány témájára tekintettel az agrár- és vidékfejlesztési támogatásoknak a következő két csoportját tartjuk fontosnak kiemelni. Az első csoport tipikusan a fiatal mezőgazdasági termelők támogatására fókuszál (és ekképpen közvetetten a fiatal párokra), a második csoport pedig a nők foglalkoztatására.

I. A mezőgazdasági termelők gazdaságátadási támogatása³³ valamint a fiatal mezőgazdasági termelők indulásához igényelhető támogatás³⁴: Ezen – az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból finanszírozott – támogatások fontos szerepet játszhatnak a mezőgazdaságban dolgozó fiatal párok életében. Mindez annak ellenére is helytálló megállapításnak tekinthető, hogy e támogatások közvetlen kedvezményezettjei nem a párok (vagy a családok), hanem fiatal (40 év alatti) mezőgazdasági termelők, hiszen ezen támogatások az egész család korai indulását segíthetik.

³¹ Frey 2008, 49.

³² Frey 2009, 2. 43.

³³ 121/2012 (XI.28.) VM rendelet.

³⁴ 57/2012 (VI.21.) VM rendelet.

II. A nők foglalkoztatásának segítését megvalósító vidékfejlesztési támogatások finanszírozása az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból történik.³⁵ E támogatások kapcsán a nők alkalmazása plusz pontokat jelent a támogatások odaítéléséről szóló eljárás értékelése során. E támogatások *többek között* a következők: a gépek és technológiai berendezések beszerzése,³⁶ az állattartó telepek korszerűsítése,³⁷ évelő lágyszárú energiültetvények telepítése,³⁸ rövid vágásfordulójú fás szárú energiültetvények telepítése,³⁹ ültetvény telepítése és korszerűsítése,⁴⁰ a mezőgazdasági energiafelhasználás megújuló energiaforrásokból történő előállítás,⁴¹ a kertészet korszerűsítése,⁴² a kertészeti gépek, technológiai berendezések beszerzése,⁴³ az öntözés, a melioráció és a területi vízgazdálkodás mezőgazdasági üzemi és közösségi létesítményeinek fejlesztése,⁴⁴ a növénytermesztés létesítményeinek korszerűsítése,⁴⁵ a mezőgazdasági termékek értéknövelése,⁴⁶ az erdészeti célra használt géppark fejlesztéséhez és korszerűsítéséhez,⁴⁷ nem élelmiszeripari célú kiskapacitású, növényi alapú nyersszesz, nyersolaj előállító üzemek létesítése,⁴⁸ a vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások körében az integrált közösségi és szolgáltató tér kialakítása és működtetése,⁴⁹ a mezőgazdasági utak fejlesztése,⁵⁰ kertészeti ültetvények korszerűsítése, korszerű ültetvények létesítése,⁵¹ gyümölcs és kertészeti ültetvények korszerűsítése és létesítése,⁵² a baromfi telepek korszerűsítése,⁵³ a fiatal erdők állománynevelése,⁵⁴ etc. A támogatások e csoportjával kapcsolatban érdemes utalni a Központi Statisztikai Hivatal egy felmérésére. Ennek alapján 2012-ben a 15-64 éves nők 52,1 százaléka dolgozott Magyarországon, ilyen magas éves foglalkoztatási rátát 1992 óta nem mért a KSH.⁵⁵

³⁵ Ezen támogatások ismertetése kapcsán, jelen tanulmány írói nagy mértékben támaszkodtak *Raisz Anikó* kitűnő kutatására. Lásd Raisz: Women in Agriculture – Country Report Hungary, megjelenés alatt.

³⁶ 26/2007 (IV.17.) FVM rendelet.

³⁷ 27/2007 (IV.17.) FVM rendelet és 61/2012 (VI.29.) VM rendelet.

³⁸ 71/2007 (VII.27.) FVM rendelet.

³⁹ 72/2007 (VII.27.) FVM rendelet.

⁴⁰ 75/2007 (VII.27.) FVM rendelet.

⁴¹ 78/2007 (VII.30.) FVM rendelet.

⁴² 25/2008 (III.7.) FVM rendelet és 103/2011 (IX.8.) VM rendelet.

⁴³ 26/2008 (III.7.) FVM rendelet.

⁴⁴ 34/2008 (III.27.) FVM rendelet.

⁴⁵ 35/2008 (III.27.) FVM rendelet.

⁴⁶ 47/2008 (IV.17.) FVM rendelet.

⁴⁷ 144/2008 (XI.7.) FVM rendelet.

⁴⁸ 44/2009 (IV.11.) FVM rendelet.

⁴⁹ 112/2009 (VIII.29.) FVM rendelet.

⁵⁰ 125/2009 (IX.29.) FVM rendelet.

⁵¹ 35/2010 (IV.9.) FVM rendelet.

⁵² 55/2011 (VI.10.) VM rendelet.

⁵³ 78/2011 (VIII.3.) VM rendelet.

⁵⁴ 25/2012 (III.20.) VM rendelet.

⁵⁵ Húsz éves csúcson a női foglalkoztatási ráta, in: <http://www.kormany.hu/hu/nemzetgazdasagi-minisztrium/hirek/husz-ev-es-csucs-on-a-noi-foglalkoztatasi-rata> (2013.11.10.).

3.2. Földjogi vonatkozások

A magyar földtulajdoni- és földhasználati szabályozás napjaikban nagy változáson megy keresztül.⁵⁶ Mindezek kapcsán jelen tanulmányban elsőként az új földforgalmi törvénnyel, majd pedig a magyar demográfiai földprogrammal foglalkozunk.

I. 2013 júniusának végén az Országgyűlés elfogadott egy új sarkalatos törvényt a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról⁵⁷ (a továbbiakban 'földforgalmi törvény' vagy 'Fftv'). A 2013. december 15. és 2014. május. 1. között fokozatosan hatályba lépő földforgalmi törvény lényeges előírásokat foglal magában a családi gazdaságok, a családi gazdálkodó, a közeli hozzátartozók, a fiatal földműves és a pályakezdő gazdálkodó vonatkozásában. A Fftv vonatkozó előírásainak részletes elemzése előtt, fontos megjegyezni, hogy a földforgalmi törvény pusztán egy eleme az új magyar

⁵⁶ A magyar földjog előzményei kapcsán lásd Csák Csilla: The changes in the circumstances of arable land's ownership and land tenure from the time of the democratic transformation to our days, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2007/2, 3-18; Kurucz Mihály: Critical analyses of arable land regulation in Hungary, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2007/3, 17-47; Tanka Endre: Draft amendment of the Act LV of 1994 on arable land by the proposal of the Ministry of Agriculture and Rural Development and the Ministry of Justice and Law Enforcement (no. 41123/4/2007), *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2007/4, 42-49; Tanka: Why has the general land consolidation no chance in Hungary?, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2006/1, 23-28; Bobvos Pál: A földtulajdon és a földhasználat szerkezetének átalakítása hazánkban, *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica*, 1994/2, 1-20; Bobvos: A magánszemélyeket érintő termőföld-tulajdonszerzési korlátozások, *Magyar Jog*, 1988/7-8, 636-646; Fodor László: *Agrárjog*, Debrecen, Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005, 58-70; Tanka: A termőföld-védelem történeti és jelenbeli alapkérdései, *Allam és Igazgatás*, 1981/2, 140-152; Tanka: Törekvések a szövetségi földviszonyok jogi korszerűsítésére, *Magyar Jog*, 1990/3, 239-245; Vass, János: Termőföld magántulajdon és földhasználat, *Magyar Jog*, 1993/11; lásd továbbá Csák (edit.): *Aktuelle Herausforderungen der europäischen Regulierung über den landwirtschaftlichen Boden*, Miskolc, Novotni Kiadó, 2010 és ezen kötet tanulmányai közül lásd különösen az alábbi szerzők munkáit: Andréka (7-20. p.), Bezdán (21-36. p.), Bobvos (37-50. p.), Csák (69-80. p.), Erdős (81-90. p.), Farkas Csamangó (91-106. p.), Farkané Molnár (107-114. p.), Fodor (115-130. p.), Hegyes (131-138. p.), Kurucz (151-176. p.), Miklós (177-186. p.), Nagy Zoltán (187-198. p.), Olajos (199-210. p.), Prugberger (211-240. p.), Raisz (241-254. p.), Szilágyi János Ede (269-282. p.), Tanka (283-303. p.). Lásd továbbá Olajos István: A termőföldről szóló törvény módosítása – avagy mi fér bele a száz napba?, *Napi Jogász*, 2002/8, 8-12; Olajos: A termőföldről szóló törvény változásai a kormányváltozások következtében: gazdasági eredményesség és politikai öncélúság, *Napi Jogász*, 2002/10, 13-17; Olajos: Termőföldbirtoklás, hasznosítás és forgalmazás a családi gazdaság elősegítésének új jogi szabályozása tükrében, *Magyar Jog*, 2002/5, 286-295.

⁵⁷ 2013. évi CXXII. törvény a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról (Fftv). Az új törvény elemzéséről lásd Csák Csilla – Hornyák Zsófia: Az új földforgalmi törvényről, *Östermelő*, 2013/4, 7-10; Csák – Hornyák: Az átalakuló mezőgazdasági földszabályozás, *Advocat*, m.a.; Nagy Zoltán – Olajos István – Szilágyi Szabolcs: *Scientific and practical development of rural law in the EU, in States and regions and in the WTO*, European Congress on Rural Law – 11–14 September 2013 Lucerne (Switzerland), Commission III, in: http://www.cedr.org/congresses/luzern/pdf/Commission_III_Hongrie.pdf (2013.12.01.), 9-11; Olajos: A termőföldek használata az erdő és mezőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény alapján, megjelenés alatt.

földszabályozási rezsimnek.⁵⁸ A földforgalmi törvényen túl ugyanis várhatóan további két sarkalatos törvény kerül még elfogadásra a nem oly távoli jövőben, nevezetesen, a 'mezőgazdasági üzemtörvény' valamint az 'integrált mezőgazdasági termelés-szervezésről szóló törvény'. A hatályuk alá tartozó kérdésekben e két törvény rendelkezései – a törvényalkotó szándéka szerint – alapjaiban módosíthatják a Fftv alább ismertetésre kerülő szabályait.⁵⁹

Rátérve a földforgalmi törvény részletesebb elemzésre, a Fftv elfogadásának legfőbb oka az volt, hogy a jelen tanulmány írásakor még hatályos törvény (vagyis az 1994. évi LV. törvény a termőföldről; továbbiakban Tft) az EU jog előírásainak 2014. május 1. napjától nem felelne meg.⁶⁰ Nevezetesen, mivel a Tft előírásai állampolgársági alapon megkülönböztetést tartalmaznak az EU polgárai között és ezért a Tft előírásai az EU jog alapelveibe ütköznek (különösen a tőke és a személyek szabad mozgásába). Az uniós csatlakozást követően mindazonáltal Magyarország jogszerűen tartotta fenn a Tft vonatkozó diszkriminatív előírásait az ország csatlakozási szerződésében foglalt moratóriumnak köszönhetően. Magyarország csatlakozási szerződése alapján ugyanis: „Magyarország a csatlakozástól számított hét éven keresztül (vagyis 2011-ig) fenntarthatja a Csatlakozási Okmány aláírása időpontjában hatályos jogszabályaiba foglalt, a nem Magyarországon lakó vagy nem magyar állampolgár természetes személyek, illetve a jogi személyek által termőföldek

⁵⁸ Az új magyar földszabályozási rezsim közvetlen előzményei kapcsán lásd továbbá Csák Csilla – Szilágyi János Ede: Legislative tendencies of land ownership acquisition in Hungary, in: Roland Norer – Gottfried Holzer (Hrsg.): *Agrarrecht Jahrbuch 2013*. Wien – Graz, Neuer Wissenschaftlicher Verlag, 2013, 215-226; valamint Alvincz József: A földügyi szabályozás téves értelmezése, avagy hiteltelen írás a Hitelben, *Hitel*, 2013/június, 111-121; Holló Klaudia: A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény, valamint a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló T/7979. számú törvényjavaslat egyes rendelkezéseinek összehasonlító elemzése, *Themis*, 2013/június, 111-140; Tanka: Történelmi alulnézet a magyar poszt-szocialista földviszonyok neoliberalis diktátum szerinti átalakításáról, *Hitel*, 2013/január, 109-136; Tanka: Egy megélhetési Hitel-rontó portréja és a földforgalmi törvény, *Hitel*, 2013/július, 98-111; Zsohár András: A termőföldről szóló törvény módosításának problémái, *Gazdaság és Jog*, 2013/4, 23-24.

⁵⁹ A két törvény tervezett szabályainak bizonyos részleteiről lásd a földügyi szabályozás közzétett koncepcióját: (*Az új földtörvény vitaanyaga – A magyar föld védelmében*); a továbbiakban: *Koncepció*). A Koncepció a 2012. május 30. napján került fel a Kormány honlapjára; in: <http://ujfoldtorveny.kormany.hu/a-magyar-fold-vedelmeben> (2013.11.01.).

⁶⁰ A magyar és EU jog On the relationship between the Hungarian land law and the EU law, see Szilágyi János Ede: The Accession Treaties of the New Member States and the national legislations, particularly the Hungarian law, concerning the ownership of agricultural land, *Journal of Agricultural and Environmental Law*, 2010/9, 49-50; See furthermore Kecskés László – Szécsényi László: A termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény 6. §-a a nemzetközi jog és az EK-jog fényében, *Magyar Jog*, 1997/12, 721-729; Korom Ágoston: *Az uniós jog végrehajtásával kapcsolatos elméleti, és gyakorlati problémák – „A bírósági aktusokból eredő tagállami felelősség”*, PhD thesis, Károli Gáspár University of the Reformed Church of Hungary, Budapest, 2012; Korom: A termőföldek külföldiek általi vásárlására vonatkozó 'moratórium' lejártát követően milyen birtokpolitikát tesz lehetővé a közösségi jog, *Európai Jog*, 2009/6, 7-16; Korom: A földpiacra vonatkozó kettős jogalap tételeinek bírálata, *Magyar Jog*, 2011/3, 152-159; Prugberger: Reflexiók „A termőföldről szóló 1994:LV. tv. 6. §-a a nemzetközi jog és az EU-jog fényében” c. fórumcikkhez, *Magyar Jog*, 1998/5, 276-287.

*megszerzésére vonatkozó tilalmat.*⁶¹ A csatlakozási szerződésünk alapján Magyarország 2010-ben további három évvel meghosszabbíthatta ezt a hét éves átmeneti időszakot (vagyis 2014. április 30-ig). A Tft-vel összevetve a Fftv-nek más új előírásai is vannak az EU polgárok magyar földek tulajdonjogának a magyar állampolgárokkal azonos feltételek mentén történő megszerzését biztosító rendelkezésein túl. A magyar parlament módosított a földtulajdon valamint a birtokban tartható összes mezőgazdasági föld megengedett mértékén. E (immáron tipikusan hektárban kifejezett) mértékrendelkezések alapján a jogalkotó meghatározta, hogy egy magyar állampolgár vagy más tagállam állampolgára milyen mértékig szerezheti meg egy mezőgazdasági föld tulajdonjogát (földszerzési maximum) vagy használatát (birtokmaximum). Általánosságban megállapítható, hogy a földművesekre vonatkozó földszerzési maximum 300 hektár, míg a földművesekre és mezőgazdasági termelőszervezetekre egyaránt vonatkozó birtokmaximum 1200 hektár (illetve utóbbi 1800 hektár állattartó telep üzemeltetője, a szántóföldi és kertészeti növényfajok vetőmagjának előállítója esetében). A Fftv alapján annak a személynek, aki szeretné megszerezni egy mezőgazdasági föld tulajdonjogát a legkülönbözőbb viszonyairól kell nyilatkoznia (például arról, hogy a földet maga fogja használni; eleget tesz a földhasznosítási kötelezettségének; nincs jogerősen megállapított és fennálló földhasználati díjtartozása). A Fftv-ben szereplő főszabály szerint a mezőgazdasági igazgatási szervnek a szerződéseket (például az adásvételről illetve a haszonbérletről) valamint az egyéb tulajdonszerzéseket jóvá kell hagynia. A tulajdonjog átruházásáról szóló szerződéseket valamint az egyéb földtulajdonszerzéseket az érintett települési önkormányzat helyi gazdálkodói közösségének képviselőiből álló helyi földbizottságnak szintén támogatnia kell. Az adásvételekhez kötődő elővásárlási jog és mezőgazdasági földek haszonbérletéhez kötődő előhaszonbérleti jog az új földforgalmi törvény lényegi jogintézményei közé tartoznak.⁶²

Ami jelen tanulmány szűkebb tárgyát illeti, a családi gazdaságoknak kiemelt szerepe van a Fftv-ben. A Fftv-ben szereplő `családi gazdaság'-fogalom⁶³ szerint, a családi gazdaságok a mezőgazdasági üzemek különös formái, amelyeket a mezőgazdasági igazgatási szerv ilyenként vett nyilvántartásba. A családi gazdaság fogalma kapcsán érdemes kiemelni a Fftv két további fogalmi meghatározását is. Az egyik a mezőgazdasági üzem fogalma,⁶⁴ amely nem jelent mást, mint az azonos céllal

⁶¹ Lásd a 2004-ben csatlakozott országok csatlakozási szerződését és annak Magyarországról szóló X. mellékletének 3. pontját (a tőke szabad mozgásáról).

⁶² A Tft-ben található elővásárlási és előhaszonbérleti szabályok kapcsán lásd Leszkoven László: A termőföldet érintő elővásárlási jog egyes kérdései, *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXII (2004), 393-403; Olajos: A 2002. február 22-én hatályba lépő termőföld adásvételéhez kapcsolódó elővásárlási és előhaszonbérleti jog gyakorlásáról, *Napi Jogász*, 2002/4, 7-12.

⁶³ Fftv 5. §.

⁶⁴ A mezőgazdasági üzemekre vonatkozó szabályozás lehetséges irányai kapcsán lásd Kurucz: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről, *Geodézia és Kartográfia*, 2008/9, 13-22; Kurucz: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről – part II, *Geodézia és Kartográfia*, 2008/10, 3-9; Kurucz: Gondolatok a termőföldjog szabályozás kereteiről és feltételeiről – part III, *Geodézia és Kartográfia*, 2008/11, 10-17; Kurucz: Gondolatok egy üzemszabályozási törvény indoklásáról, *Gazdálkodás*, 2012/2, 118-136.

működtetett mezőgazdasági termelési tényezők (föld, mezőgazdasági felszerelés, egyéb vagyonelemek) szervezeti alapegységét, amely a gazdasági összetartozás révén gazdálkodási alapegység is. A másik kapcsolódó fogalmi meghatározás a családi gazdálkodóra vonatkozik, aki nem más, mint a családi gazdaságot vezető természetes személy. Egyébiránt megjegyzendő, hogy a gazdálkodó család tagjainak törvényi meghatározása egy viszonylagosan széles személyi kört foglal magában; nevezetesen a családi gazdálkodót, továbbá annak házastársát, élettársát, kiskorú gyermekét, unokáját, valamint a gazdálkodó család tagjaként bejelentkezett nagykorú gyermekét, szülőjét, nagyszülőjét, testvérét (ahol a gyermekeken az örökbe fogadott és a nevelt gyermeket is érteni kell). Az Fftv alapján a családi gazdálkodónak és a gazdálkodó család tagjainak privilegizált helyzetük van az elővásárlási jog illetve az előhaszonbérleti jog gyakorlására jogosultak sorrendjében.⁶⁵

A közeli hozzátartozók számára a Fftv szintén kiemelt pozíciót biztosít. A kiemelt pozíció bemutatása előtt, azonban ki kell rá térni, hogy a Fftv által meghatározott közeli hozzátartozó fogalomba⁶⁶ nem tartoznak bele az élettársak (hasonlóan egyébiránt a 2014. március 15. napján hatályba lépő új Polgári Törvénykönyv⁶⁷ hasonló fogalmához). A Fftv alapján csak a földműves (vagyis Magyarországon nyilvántartásba vett belföldi természetes személy, illetve tagállami állampolgár) szerezheti meg mezőgazdasági föld tulajdonjogát 300 hektár mértékig. Más magyar illetve EU tagállami állampolgár csak egy hektárig szerezheti meg mezőgazdasági föld tulajdonjogát. Utóbbi szabály alól azonban kivételt tesz a szabályozás, ugyanis a (nem-földműves) magyar illetve tagállami állampolgár 300 hektárig megszerezheti közeli hozzátartozója mezőgazdasági földjét.⁶⁸ A Fftv alapján közeli hozzátartozók ráadásul ajándékozás jogcímén is megszerezhetik mezőgazdasági föld tulajdonjogát (a közeli hozzátartozókon túl ugyanis e jogcímén csak a magyar állam, a helyi önkormányzatok és a bevett egyházak szerezhetik meg mezőgazdasági földek tulajdonjogát).⁶⁹ A Fftv szerint a közeli hozzátartozók közötti szerződések esetében az elővásárlási jogra illetve az előhaszonbérleti jogra vonatkozó előírásokat nem kell alkalmazni.⁷⁰ A mezőgazdasági igazgatási szerv jóváhagyására nincs szükség abban az esetben, amennyiben egy mezőgazdasági föld tulajdonjogának átruházására közeli hozzátartozók között kerül sor.⁷¹ Hasonlóképpen szükségtelen a hatósági jóváhagyás, ha a földműves földhasználó közeli hozzátartozója a használatba adó.⁷² A Fftv rendelkezései alapján haszonélvezeti jog szerződéssel történő alapítására csak közeli hozzátartozó javára történhet; a haszonélvezeti jog más személy javára történő alapítása semmis.⁷³ Végül, de nem utolsó sorban a Fftv speciális szabályokat foglal

⁶⁵ Fftv 18. § (4) bek. és 46. § (4) bek.

⁶⁶ Az Fftv 5. § alapján közeli hozzátartozó: a házastárs, az egyeneságbeli rokon, az örökbefogadott, a mostoha- és a nevelt gyermek, az örökbefogadó-, a mostoha- és a nevelőszülő és a testvér.

⁶⁷ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

⁶⁸ Fftv 10. § (3) bek.

⁶⁹ Fftv 12. § (2) bek.

⁷⁰ Fftv 20. § és 48. § (1) bek.

⁷¹ Fftv 36. § (1) bek.

⁷² Fftv 59. § (1) bek.

⁷³ Fftv 37. § (1) bek. Lásd továbbá a Fftv 13. § (2) bekezdését és a 42. § (2) bekezdését.

magában a fiatal földművesek és a pályakezdő gazdálkodók vonatkozásában.⁷⁴ A Fftv alapján a fiatal földműveseknek és a pályakezdő gazdálkodóknak kedvezményezett helyzete van az elővásárlási jogosultak és az előhaszonbérleti jogosultak sorrendjében.⁷⁵

II. A demográfiai földprogram a *Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020* (alcíme: „a magyar vidék alkotmánya”; továbbiakban: NVS) egyik kiemelt stratégia területe.⁷⁶ A demográfiai földprogram másik neve a *fiatal gazda életpályamodell*. Az életpálya-modell fontos eleme, hogy a fiatal gazdálkodóknak lehetővé kívánják tenni a földhöz jutást a Nemzeti Földalapról. A NVS alapján a magyar kormány elszánta magát, hogy olyan demográfiai földprogramot indít, melynek keretében a termőföld tartós (25-50 éves) bérbe adásával és egyéb eszközökkel segíti a népesedési helyzet javítását és a generációváltást a mezőgazdaságban. Ennek kapcsán örökölhető földbérleti jog keretében földet juttatna a fiatal, gazdálkodni szándékozó pároknak, olyan kikötéssel, hogy az egyéb kedvezményekkel is támogatott fiatal család: (a) letelepszik, (b) fenntartható módon gazdálkodik, valamint (c) két vagy több gyermek világra hozatalát és felnevelését is vállalja.⁷⁷ A demográfiai földprogram hatálybalépésnek ideje jelen cikk írásakor még bizonytalan, mindazonáltal várhatóan jelentősen hozzájárul majd a mezőgazdasághoz illetve a vidékhez kötődő családok helyzetének javításához.⁷⁸

Konklúzió

A konferencián elhangzottak és a nemzeti jelentések szintéziseként született konklúziók alapján megállapítható, hogy jelentős eltérés nemcsak a kontinentális és angolszász jogrendszerek szemlélete között tapasztalható. Ugyanez az éles határvonal megtalálható a nyugat-európai és kelet-, közép-kelet európai államok jogi szabályozásában is. Az I. munkabizottság összefoglalásában kidomborodott egy olyan fő probléma, amely a kelet-és közép-kelet európai államok nemzeti jelentéseiben egyáltalán nem. A nyugat-európai szabályozásban amiatt, hogy a mezőgazdasági földterületet és tartozékait igyekeznek egy kézben tartani, közvetetten hátrányosan különböztetik meg az együttélőket, többségében nőket, elhalálozás vagy válás esetén. Mivel a kelet, és közép-kelet európai szabályozásban a mezőgazdasági vállalkozásban élőkre vonatkozóan nincsenek különleges szabályok, az előbbi probléma nem is fogalmazódhatott meg. A magyar szabályok elemzésekor nagyszerűen érezhető ez a különbség az európai szabályozáson belül, hiszen, akár a polgári jogi, alkotmányjogi, családjogi, akár a társadalombiztosítási kérdéseket nézzük, a mezőgazdasággal foglalkozó nőkre vonatkozóan nem találunk külön rendelkezéseket. Ezért különösen fontos az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program, amely célul tűzi ki, hogy a

⁷⁴ Fftv 5. §. Lásd továbbá a Fftv 3. § (2) bekezdését, 15. §-át, 42. § (4) bekezdését.

⁷⁵ Fftv 18. § (4) bek. és 46. § (4) bek.

⁷⁶ *Nemzeti Vidékstratégia 2012-2020*, Budapest, 2012. március, összeállította: Vidékfejlesztési Minisztérium, elfogadva a Magyar Kormány által; lásd a 1074/2012. (III.28.) Kormányhatározatot; in: <http://videkstrategia.kormany.hu/download/4/37/30000/Nemzeti%20Vid%C3%A9kstrat%C3%A9gia.pdf> (2013.07.19.).

⁷⁷ NVS, 75.

⁷⁸ Raisz – Szilágyi 2012, 125-126.

vidékfejlesztési politikában kiemelt szerepet kell, hogy kapjanak a nők, s ennek mainstreaming módon hatással kell lennie az agrár-, szociál-, és családpolitikára is.